

МЪЛЧАНИЕТО КАТО ИНСТРУМЕНТ НА СТРАТЕГИЧЕСКАТА КОМУНИКАЦИЯ И АГЕНТ НА ПРОМЯНАТА

(R. Dimitrov, *Strategic Silence: Public Relations and Indirect Communication*, Routledge, 2021)

Книгата на Румен Димитров *Стратегическото мълчание: връзки с обществеността и непряка комуникация*¹ предлага нова визия за ролята и мястото на мълчанието в процесите на комуникация, за начините на формиране, развитие и реализация на връзката между стратегия и мълчание и не на последно място – за трансформативния потенциал на мълчанието и сферите на неговата приложимост. Логическата и концептуалната рамка на изследването е конструирана около две основни изходни хипотези, които авторът успява да докаже в хода на предприетото от него проблематизиране на мълчанието като стратегическа комуникация. Тези хипотези могат да бъдат обобщени по следния начин:

1. В теорията на връзките с обществеността се наблюдават съществени празнини по отношение на темата за мълчанието, които могат и трябва да бъдат запълнени с нови идеи и знания, извлечени както от теорията, така и от практиката.

2. Мълчанието не е антипод на комуникацията, не е отказ от комуникация или целенасочено бягство от нея, а *жизненоважен елемент на всяка комуникационна стратегия*, стоящ наравно с речта и невербалните средства на общуване.

Струва ми се, че тези две хипотези стават основа за разгръщане на авторовите тези в хода на изложението и едновременно с това придават смислова плътност на изследването и логическа съгласуваност между отделните му части.

Изследването е изградено върху богат теоретичен фундамент, в който се открояват имената на значими за съвременната социална теория автори като Мишел Фуко, Жан Бодрийяр, Пиер Бурдийо, Стюарт Хол, Норман Фьърклоу, Юрген Хабермас. Свързващото звено между тях е, че всички те са „открили и до известна степен са концептуализирали присъщата – ако не и идентична – връзка между стратегията и мълчанието“ (с. 6). Още в самото начало на своето изследване авторът изказва твърдението, че мълчанието е „един от най-подценяваните проблеми и понятия във връзките с обществеността“ (с. 3), а основната причина за това е фактът, че определенията за него, с които PR-теорията борави, са привнесени, наложени ѝ отвън и наточарени с преобладаващо негативни конотации. Тези конотации са израз на „широко разпространен предразсъдък срещу мълчанието“, който има дълбоки корени в рамките на западната култура и който авторът описва по следния начин: „Или се смята, че то [мълчанието] е противоположност на комуникацията, или че е лошата ѝ страна. Нарушаването на мълчанието е добро. Смълчаването е лошо“ (с. 3).

Авторът отхвърля този предразсъдък и подхожда към темата за мълчанието от съвсем различна перспектива. Според него мълчанието не е нито противоположност на комуникацията, нито на което и да е от нейните изразни средства. Нещо повече, подобно на всяко едно от тях, то може да бъде носител на смисъл, може да привлечи и задържа вниманието

на участниците в комуникативния процес и в този смисъл е неизменна част от него. Неговата лоша репутация се дължи на поредица от фактори и Румен Димитров посвещава немалко страници, за да изясни техния произход и индивидуални специфики. Част от причините за тази лоша репутация той открива в европоцентричността на голяма част от комуникационните теории, уповаващи се на идеята за *говорещия Запад*, който след обявената от Ницше „смърт на Бога“ е намерил ново убежище на човечеството в езика. Именно езикът, смятат поддръжниците на този възглед, е онова, което в най-голяма степен отличава западната цивилизация от източните култури. *Речта е самата цивилизация* (Томас Ман), а там, „където речта е всичко, мълчанието е нищо“ (с. 11).

Според Р. Димитров подобни културни предразсъдъци срещу мълчанието са присъщи и за логоцентристките подходи в социалните и комуникационните науки, започвайки от теорията за лингвистичния знак на Фердинанд де Сосюр и достигайки до теорията на комуникативното действие на Юрген Хабермас. Всички те водят до разбирането за ирационалния характер на мълчанието: „Комуникаторите постигат разбирателство и рационалност чрез говорене – например чрез ‘езикови игри’ или ‘идеална речева ситуация’. [...] Тъй като няма рационалност извън речевата комуникация, мълчанието е ирационално по определение“ (с. 11).

В съвременния медиализиран свят тенденцията за negliжиране, недооценяване или директно дисквалифициране на мълчанието от процесите на комуникация се запазва, но аргументите за това вече са други. Тук от значение е преди всичко фактът, че новата комуникационна среда, характеризираща се с постоянно обновяване на медийното съдържание и с мигновено информационно обезпечаване на един непрекъсващ новинарски цикъл не дава възможност за съществуването на каквито и да е празнини и мълчания. Както отбелязва авторът, „в този непрекъснат новинарски цикъл няма място за мълчание“ (с. 12).

Избраният от Румен Димитров подход към темата за мълчанието не робува на предразсъдъци и отива отвъд редукционисткото раз-

биране за мълчанието като бездействие или средство да се скрие нещо. Неговият подход не е едноизмерен и хомогенизиращ, а диференциран и отчитащ разликите между некомуникативното и комуникативното измерение на мълчанието², между мълчанието, лишено от смисъл, и мълчанието, носещо смисъл. В основата на този подход стои критико-рефлексивното преодоляване на наложените предразсъдъци спрямо мълчанието и разкриването на неговия комуникативен капацитет, който дълго време е бил пренебрегван от специалистите по връзки с обществеността. Целта на автора е не просто да ни запознае с „огромната сила на мълчанието“, но и да обоснове нуждата от „контролирано знание, което да овладява тази сила – което да предоставя насоки за това, как да я разпознаваме и използваме стратегически и в същото време, как да се справяме с нейните социални, политически и морални последици“ (с. 3). Това знание би запълнило установените от автора празнини в теорията на връзките с обществеността и би могло да послужи за основа на едно ново, комплексно и многопластово разбиране на стратегическото мълчание като най-висша форма на пряка комуникация, от една страна, и на връзките с обществеността като изкуство и наука за непряката, стратегическа комуникация, от друга страна.

Самото понятие „стратегическо мълчание“ заема централно място в теоретическата конструкция на изследването и в качеството си на такова то заслужава специално внимание. Най-общо казано, мълчанието е стратегическо, когато бива използвано като средство (заедно и в координация с други средства) за постигане на дадена цел. При този тип мълчание акцентът на комуникацията се измества от говорещия към слушащия, а самият акт на слушане е мислен като не по-малко значим елемент на комуникацията от разговора и действието.

Изхождайки от емпиричния факт, че съществуват различни степени и видове мълчание³ (които са детайлно представени и анализирани в монографията), авторът предпочита да говори за мълчанието в множествено число, правейки това навсякъде, където обсъжда не теоретичната категория, а по-скоро различ-

ни практики на мълчанието. Това обяснява и защо в дефиницията, предложена ни от него, е използвано множественото число. А ето и какво гласи самата тя: „Стратегическите мълчания са: (1) умишлени, насочени към публики; (2) предимно комуникативни; и (3) дискурсивни практики, които се провеждат в (4) ситуации на комуникация, (5) при по-високи степени на индиректност, които обикновено водят до (6) преминаване от говорене към активно (actionable) слушане“ (с. 131).

Решението на автора да постави в центъра на изследването си именно стратегическото измерение на мълчанието не е случайно, нито пък е продиктувано единствено от липсата на подобно цялостно изследване на този специфичен тип мълчание в рамките на теорията на комуникацията. Неговото решение е продиктувано по-скоро от убедеността му, че това мълчание не просто има място в категориалния и инструменталния апарат на връзките с обществеността, но и че то е в състояние да повиши техния капацитет и ефективност в качеството си на възможен агент на промяната. Отстоявайки тази своя теза, авторът не просто констатира наличието на подобни възможности, но ни показва и как те могат да бъдат реализирани на практика. Това безспорно е един от сериозните приноси на труда.

Незаменима роля в това отношение има и информацията за стратегическите употреби на мълчанието в практиката, която авторът получава директно от различни професионални комуникатори (PR-практици и консултанти), с които провежда поредица от полустандартизирани интервюта. Извлечената информация от тези интервюта (както, между другото, и множеството примери от практиката, на които той се опира) подсилва аргументативната тежест на изследването и му придава пълнота и завършеност. Анализирайки тази информация, авторът заключава, че интервюираните от него специалисти са съвсем „наясно със значението на мълчанието като стратегия и тактика в ежедневната им работа“ (с. 229), както и че всички те отчитат устойчива тенденция на нарастване на това значение в новата, информационно пренаситена и изобилстваща от шум комуникационна среда. Ето какво казва той по този въпрос: „Интервюираните споделят,

че преди 20 години основната им грижа е била да научат клиентите си как да говорят. [...] Днес проблемът е коренно противоположен. Комуникаторите сега се опитват да образоват своите клиенти кога да спрат и как да не говорят“ (с. 6).

Умението да чуваш мълчанието и да говориш чрез него е ценен комуникативен ресурс, приложим към множество различни ситуации, с които ежедневно се сблъскваме, но по отношение на една от тях той сякаш изглежда незаменим. Това е ситуацията, при която свръхизобилието от информация превръща всяка информация в шум. Тази ситуация е характерна за съвременната медийна реалност, в която „новините бързо се превръщат в шум, а шумът се разгражда бавно като отпадък“ (с. 231), от който впоследствие е трудно да се освободиш. Румен Димитров търси решението на този проблем в рамките на връзките с обществеността и техните възможности за управление (хореография) на общественото внимание чрез непряка комуникация, която да е в състояние да преодолее негативните ефекти на шума. Идеята, че общественото внимание е управляемо, означава, че то може да бъде както привличано и задържано, така и избягвано, отклонявано и пренасочвано. Мълчанието като най-крайна форма на непряка комуникация има ключова роля в този стратегически, управляем и преразпределящ вниманието процес. То, казва авторът, е „стратегия и набор от умения за увеличаване или намаляване на вашия шум и за избор на комуникационни среди с по-малко чужд шум“ (с. 231).

Изхождайки от позицията на Ричард Ленц, че това, което не е казано, може да бъде също толкова важно или дори по-важно от онова, което е⁴, Румен Димитров подчертава важността на умението да чуваме мълчанието и да противодействаме критически на онези сили, които го правят нечуваемо и неразличимо. „Нашата критическа роля – казва той – е да деконструираме шума там, където не се чува мълчание. С други думи, критическите умове артикулират мълчанието, правейки го чуваемо, разпознаваемо и релевантно – обект на обществено проучване и проверка“ (с. 232).

Книгата на Румен Димитров проследява превръщането на мълчанието (като стратегия

и набор от умения) от периферен в централен проблем на стратегическата комуникация и връзките с обществеността и в този смисъл тя би представлявала интерес за изследователите, работещи в полето на тези дисциплини. В същото време представените, анализирани и онагледените с примери стратегически употреби на мълчанието биха заинтересовали и PR-практиците, за които непряката комуникация е неизменна част от работното ежедневие. И не на последно място, книгата е насочена и към различни изследователи от областта на социалните науки – политолози, културолози, социолози, както и към всички онези читатели, които в една или друга степен са изкушени от идеите на Мишел Фуко, Жан Бодрияр, Пиер Бурдийо, Стюарт Хол, Норман Феърклоу и Юрген Хабермас или пък искат да разберат защо връзките с обществеността се нуждаят от критична теория, как да разпознават тихите и невидими сили, които им влияят, как да се научат да чуват мълчанието, кога и как се говори чрез мълчание, защо мълчането е продуктивно, как може да бъде управлявана неговата скрита сила. Отговорите на всички тези въпроси се намират между страниците на тази книга, която впечатлява със своята задълбочена аналитичност и изследователско новаторство. Нейният автор е утвърден и международно разпознаваем изследовател в сферата на медийните и комуникационни изследвания,

връзките с обществеността и стратегическите комуникации. Дълги години преподавател по PR и реклама в Училището по изкуства и медии към Университета на Нов Южен Уелс в Сидни, в момента е гостуващ професор в департамента по комуникации на Университета Помпеу Фабра, Барселона, Испания.

Лъчезар Антонов

Бележки

¹ Dimitrov, R. 2018. *Strategic Silence: Public Relations and Indirect Communication*. London & New York: Routledge.

² Според автора не всяко мълчание е комуникативно, а само онова, което се осъществява в една установена и призната от всички участници ситуация на комуникация.

³ По отношение на тази множественост на мълчанията авторът заявява следното: „Има много стратегически мълчания, винаги емпирично уникални като случаи. Но стратегическите мълчания също са различни като типове, в зависимост от характеристики като тяхната цел и степен на индиректност“ (с. 131).

⁴ По този въпрос виж: Lentz, R. (1991). The search for strategic silence: Discovering what journalism leaves out. *American Journalism*, 8 (1), 10–26.